

*Задорожна Анастасія Олександрівна, доцент  
кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-  
наукового інституту права та психології НАВС,  
кандидат юридичних наук*

## **ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ АКТАМИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА**

Гендерно зумовлене насильство визнається порушенням фундаментальних прав людини, зокрема права на повагу до гідності, свободи, рівності та особистої недоторканності. Такі положення закріплені у міжнародних документах, зокрема Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Стамбульській конвенції Ради Європи, які вимагають від держав забезпечення ефективних механізмів захисту та компенсації постраждалим.

Стамбульська конвенція прямо вимагає, щоб держави-учасниці забезпечували доступ потерпілих до цивільно-правових механізмів відшкодування шкоди, включаючи моральну. Це означає, що національні системи повинні не лише криміналізувати насильство, а й забезпечувати дієві інструменти відновлення порушених прав, включаючи компенсацію.

Національні механізми забезпечення права на компенсацію містяться у Цивільному кодексі України, Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та інших нормативно-правових актах. Вони дозволяють потерпілим вимагати компенсації через позов, як у цивільному провадженні, так і в рамках кримінального процесу.

Проте, при аналізі законодавства вбачається, що законодавець більше регламентував механізм компенсації саме матеріальної шкоди ніж моральної.

В Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачено, що особа, яка постраждала, має право на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, які були отримані від домашнього насильства. Моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром [1].

Згідно зі статтею 23 Цивільного кодексу України особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Моральна шкода полягає у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [2]. Для справ пов'язаних з гендерним насильством це може включати страх, почуття приниження, втрату соціальних зв'язків, довготривалі психологічні наслідки. Тлумачення статті 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, яка має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець

вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав». Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи [3]. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Статтею 1167 Цивільного кодексу України передбачено, що моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини [2]. Завдання моральної шкоди - явище завжди негативне. Проте з цього не слідує, що будь-яка завдана моральна шкода породжує зобов'язання з її відшкодування. Покладення обов'язку відшкодувати завдану моральну шкоду може мати місце лише за умови, коли шкода була викликана протиправною поведінкою відповідальної за неї особи.

Як зазначається в постанові ОП КЦС ВС від 05.12.2022 в справі № 214/7462/20 зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи, яка завдала моральної шкоди та її результатом - моральною шкодою; вина особи, яка завдала моральної шкоди [4].

Розподіл тягара доказування відбувається таким чином: позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок. В свою чергу відповідач доводить відсутність протиправності та вини.

На даний час формується такий підхід, згідно з яким при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди, завданої актами гендерно зумовленого насильства, враховуються характер насильства, його тривалість, ступінь психологічних страждань, наявність повторюваності, вразливість потерпілої особи.

Згідно з судовою практикою факт заподіяння моральної шкоди може підтверджуватися широким колом доказів: медичними документами, висновками психологічної експертизи, показаннями свідків, матеріалами кримінального чи адміністративного провадження, довідками соціальних служб тощо. ЦПК України не обмежує перелік засобів доказування, що відповідає міжнародному стандарту доступності правосуддя для постраждалих.

За загальним правилом для пред'явлення позову про відшкодування моральної шкоди не вимагається наявності судового рішення про притягнення винного до кримінальної чи адміністративної відповідальності за правопорушення, яке спричинило шкоду потерпілій особі. Однак на практиці можуть виникати труднощі з доведенням факту завдання такої шкоди. Факт звернення в правоохоронні органи щодо протиправних дій винного не буде безумовно свідчити про протиправність дій та вину особи, зважаючи на презумпцію невинуватості.

Однак доказом може слугувати вирок суду про притягнення до кримінальної чи адміністративної відповідальності за правопорушення, яке спричинило шкоду.

Одним з засобів доказування, який останнім часом набирає обертів застосування, є висновок експерта за результатами психологічної експертизи, яким встановлюється як ступінь душевних страждань так і розмір моральної шкоди в грошовому еквіваленті. Проте визначений розмір моральної шкоди не є вирішальним для суду, а є допоміжним інструментом.

Як зазначає ВП ВС в постанові від 09.11.2022 у справі № 372/1652/18 висновок психолога може бути письмовим доказом, якщо містить дані про обставини, що мають значення для правильного вирішення спору, зокрема стосовно страждань потерпілих. Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначає суд у рішенні, а не психолог у висновку. Висновок останнього може слугувати для судді орієнтиром у пізнанні глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, інших обставин, які мають істотне значення, зокрема й можливого грошового еквівалента таких страждань. Проте розмір відповідного відшкодування незалежно від наявності висновку психолога суддя повинен встановити, враховуючи вимоги розумності та справедливості [5].

Гроші виступають еквівалентом моральної шкоди. Грошові кошти, як загальний еквівалент всіх цінностей, в економічному розумінні «трансформують» шкоду в загальнодоступне вираження, а розмір відшкодування «обчислює» шкоду. Розмір визначеної компенсації повинен, хоча б наближено, бути мірою моральної шкоди та відновлення стану потерпілого. При визначенні компенсації моральної шкоди складність полягає у неможливості її обчислення за допомогою будь-якої грошової шкали чи прирівняння до іншого майнового еквіваленту. Тому грошова сума компенсації моральної шкоди є лише ймовірною, і при її визначенні враховуються характер правопорушення, глибина фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступінь вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, інші обставини, які мають істотне значення, вимоги розумності і справедливості [6].

Так, у справі № 404/3578/21 рішенням Кіровського районного суду м. Кіровограда від 14.06.2022 задоволено позовні вимоги щодо відшкодування моральної шкоди, завданої кримінальним злочином, передбаченим ч. 3 ст. 152 КК України та стягнуто з відповідачів солідарно моральну шкоду в розмірі 100 000 грн. [7].

В іншій справі № 507/1150/24 Любашівський районний суд Одеської області задовільнив позовні вимоги та стягнув з відповідача моральну шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням, передбаченим ч.4 ст. 152 КК, у розмірі 200 000 грн. Висновок суду ґрунтувався на аналізі зокрема виписок із медичної картки стаціонарного хворого [8].

Рішенням Галицького районного суду міста Львова від 01.10.2025 у справі №461/5409/24 частково задоволено позов про відшкодування моральної шкоди та стягнуто з відповідачів солідарно 40 000 грн., хоча позовні вимоги були заявлені в сумі 100 000 грн. З обставин справи вбачається, що відповідача 1 було визнано

винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.1 ст. 152 КК України. Для підтвердження наявності психологічних наслідків у зв'язку з пережитим сексуальним насильством було долучено висновок психолога [9].

Отже бачимо, що суди по різному визначають розмір моральної шкоди в подібних справах, що створює правову невизначеність для потерпілих. Кожен раз звертаючись до суду з позовами про відшкодування моральної шкоди для потерпілих це як лотерея, оскільки немає єдиного підходу до визначення грошового еквіваленту такої шкоди і при схожих обставинах справи розмір відшкодування може суттєво відрізнятись.

Компенсація моральної шкоди виконує не лише відновну функцію для потерпілої особи, а й важливу превентивну – сприяє формуванню нульової толерантності до насильства та підвищенню відповідальності правопорушників. Такий підхід відповідає міжнародній тенденції розвитку концепції «відновного правосуддя», закріпленої у європейських стандартах.

Попри наявність механізмів компенсації, українська система потребує подальшого розвитку єдиних підходів до оцінки моральної шкоди, впровадження спеціальних стандартів доказування психологічних наслідків та підвищення рівня міжгалузевої взаємодії судів, медичних експертів, соціальних та правоохоронних служб.

### **Список використаних джерел**

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII / Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 20.11.2025).
2. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV / Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 20.11.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 16.06.2022 у справі № 569/20510/19 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104849701> (дата звернення 20.11.2025).
4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 05.12.2022 в справі № 214/7462/20 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968> (дата звернення 20.11.2025).
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 09.11.2022 у справі № 372/1652/18 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109046335> (дата звернення 20.11.2025).
6. Постанова Верховного Суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 05.12.2022 в справі № 214/7462/20 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968> (дата звернення 20.11.2025).
7. Рішення Кіровського районного суду м. Кіровограда від 14.06.2022 у справі № 404/3578/21 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104961276> (дата звернення 20.11.2025).

8. Рішення Любашівського районного суду Одеської області від 12.08.2024 у справі № 507/1150/24 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121040183> (дата звернення 20.11.2025).

9. Рішенням Галицького районного суду міста Львова від 01.10.2025 у справі № 461/5409/24 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/130883906> (дата звернення 20.11.2025).

*Заяць Наталія Володимирівна, професор кафедри теорії, історії і філософії права навчально-наукового інституту права та психології НАВС, доктор юридичних наук, доцент*

## **ПАТРІАРХАЛЬНА СТРУКТУРА СУСПІЛЬСТВА ЯК ПЕРШОПРИЧИНА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК**

Насильство стосовно жінок є структурним і глобальним явищем, для якого не існує соціальних, економічних, чи національних кордонів. Загальнотеоретичне дослідження проблем гендерного насильства, вивчення його причин і негативних наслідків, аналіз феноменології насильства, класифікація його видів посідає важливе місце в юридичній науці. Визначення насильства стосовно жінок містить додатковий елемент – воно являє собою серйозне порушення прав людини, найбільш кричущу форму дискримінації за ознакою статі, однак все ще залишається великою мірою безкарним.

Міжнародні стандарти захисту прав людини розглядають насильство щодо жінок (у тому числі сексуальне) як форму дискримінації та порушення фундаментальних прав. Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) у Загальній рекомендації No 19 (1992) роз'яснив, що поняття дискримінації включає гендерно зумовлене насильство, оскільки таке насильство перешкоджає жінкам користуватися правами на рівних засадах з чоловіками [1]. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, яка є регіональним інструментом з прав людини, ретельно розробленим для боротьби з цими явищами спонукає розглядати їх у ширшому контексті існуючої нерівності між жінками та чоловіками та позиціонує ці форми насильства як бар'єри на шляху до досягнення реальної рівності між чоловіками та жінками [2]. Таким чином, конвенція зобов'язує держави-учасниці запобігати насильству стосовно жінок та боротися з ним у ширшому контексті досягнення гендерної рівності. Саме на цій підставі Європейський суд з прав людини при розгляді справ, пов'язаних з насильством стосовно жінок та домашнім насильством, посилається на статтю 14 Європейської конвенції з прав людини, яка забороняє дискримінацію [3].

Широко визнано, що насильство щодо жінок та дівчат є не тільки причиною, але і наслідком нерівних владних відносин, заснованих на сприйнятті відмінностей між жінками та чоловіками, що в багатьох випадках посилюється дискримінаційними законодавчими та соціальними нормами, які виключають жінок і дівчат із життя суспільства. Довгий час проблема ігнорувалася на рівні